واژه‌نامه توصیفی

فراپژوهش (Meta-research)

علیرضا منجمی*

مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی/ آبان ۱۴۰۱؛ ۲۲(۴۱): ۲۷۰
DOI: 10.48305/22.14

علم یکی از پیش‌ران‌های توسعهٔ جامعه است، اما پژوهش‌های علمی مصون از خطا و عاری از نقصان و کاستی نیستند. از همین رو هر پژوهشگر علاوه بر تمرکز بر موضوع پژوهش خود، باید دورنمایی از پژوهش‌ورزی، کارکردها، محدودیت‌ها و خطاهای آن داشته باشد. این مستلزم آن است که پژوهش خود به موضوع پژوهش تبدیل شود. چنین حیطه‌ای را فراپژوهش می‌نامند.

تحلیل و نقد پژوهش‌های علمی همچون علوم زیست‌پزشکی با روش‌های خود این علوم میسر نیست، بلکه به دانش و روش‌های علوم انسانی به ویژه فلسفهٔ علم نیاز دارد. هدف از تحلیل و نقد پژوهش‌های علمی نشان دادن محدودیت‌های پژوهش‌های علمی است به‌گونه‌ای که آن را در جای درستش بنشانیم و از پژوهش‌های بی‌معنا، بی‌ارزش، بی‌فایده و زیان‌بار پالایش کنیم.

فراپژوهش مطالعه پژوهش‌ها، روش‌ها، گزارش‌دهی، تکرارپذیری، ارزیابی و پاداش‌دهی آنها است. کارکرد فراپژوهش کم‌ارزش شمردن پژوهش‌های علمی یا بی‌اعتبار کردن علم نیست، بلکه کارکرد آن تضمین، پیشبرد و دفاع از علم قدرتمند (robust) است. پژوهش‌های بی‌کیفیت و مخدوش می‌توانند منجر به کاهش اعتماد عمومی به نهاد علم شود. از این رو کارکرد فراپژوهش، دفاع از ساحت علم، تقویت اعتماد عمومی به آن و تضعیف جنبش‌های ضدعلمی است.

فراپژوهش حوزه‌ای میان‌رشته‌ای است که گسترهٔ وسیعی از مباحث نظری (theoretical)، مشاهده‌ای (observational) و تجربی (experimental) را در بر می‌گیرد. همهٔ پژوهشگران کمابیش فراپژوهشگر هم هستند، اما گروهی آن را به شکل جدی‌تری دنبال می‌کنند. معمولاً به پژوهشگران تازه‌کار پیشنهاد می‌شود که بر موضوع پژوهش خود تمرکز کنند، اما این تمرکز نباید ما را از فراپژوهش و داشتن تصویری کلی از پژوهش غافل کند. فراپژوهش به پژوهشگران در یافتن مسائل جدید پژوهشی یاری می‌رساند، امکان گفتگو با سایر حوزه‌های پژوهشی را فراهم می‌کند و فرصتی به دست می‌دهد تا پژوهش‌ها نقد شوند و مسیرشان اصلاح گردد. حوزهٔ آموزش پزشکی هم از آن جهت که خود میان‌رشته‌ای است و هم از آن رو که در افق خود، ارتقای سلامت جامعه را مد نظر دارد، نیازمند فراپژوهش است. فراپژوهش‌ها با رصد، تحلیل و نقد پژوهش‌های آموزش پزشکی سبب خواهند شد که مسیر آنها به سمت ارتقای سلامت جامعه هدایت شود و صرفاً در اجتماع علمی آن محصور نماند.

منابع برای مطالعه بیشتر:

1. Ioannidis JPA. Meta-research: Why research on research matters. PLoS Biol. 2018; 16(3): e2005468.

* **نویسنده مسؤول:** دکتر علیرضا منجمی (دانشیار)، گروه فلسفه علم و تکنولوژی، پژوهشکده مطالعات فلسفی و تاریخی علم، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی علوم انسانی تهران، تهران، ایران. monajemi.alireza@gmail.com
تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۸/۸، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۸/۱۸

[Downloaded from ijme.mui.ac.ir on 2026-11-26]
[DOI: DOI: 10.48305/22.14]